

Саха радиотун Күнүнэн!

КҮННЭТЭ СОНУННААХ СЭРГЭХ ДОҔОРБУТ

Саха радиота тэриллбитэ 80 сылын ордук сааһырбыт дьон үөрөкөтө бэлиэтибит. Билинни эдэр дьон туох барыта тэтимнээхтик сайда турар кэмигэр, чуолаан кыра оҕолуун радиотелефонунан Москва, омук сиригэр олохтор аймахтарын кытта өрүү билсэ олохтор кэмнэригэр бу сайдыы хаһан, хайдах төрүтүтүмүтүн үгүстэрэ билэ-көрө сатаабаттара, болҕомтолорун уурбаттара ханна барыай. Сүннүһүнэн бары да нуучча учуонайа Попов XIX үйэ бүтүүтэ радионы аан маннай айбыт үһү диэн эр билэбит. Онтон радио Саха сиригэр хаһан кэлбитин, кимнээх тарҕаппыттарын чуолкайдьыр уустук. 1917 сыллаахха Дьокуускай куоракка уонна Орто Халымаҕа РВ диэн радиоустановка уонна биэр эр радиотелеграфист баара диэн суруйуу баар.

Намна радионы хаһан кимнээх тэрийбиттэрин билбэтим. 1937 с. Саха АССР 15 сыла туолуутун бэлиэтир ыһаахха мин радионы бастаан истэн олус да дьибэргэбиппин билигин да үөрэ ахтабын. В.Е. Колмогоров ахтарынан ол Нам ыһааҕар республика салалтата барыта көһөн тахсан кыттыбыт. Оскуола паркатыгар онҕоллуктук бэргээхэй трибунаҕа П.А. Ойуунускай уоттаах-төлөнөөх эбэр-дэ тылын ыһаах дьонно олус астына истибиттэр. Биһиги ол ыһаахха Хамаҕаттаҕа Отой алааһыттан тэлиэгэлээх атынан кыл-мүлчү хойутаан киирэммит П.А. Ойуунускай ыһаах үөрүүлээх миитинин кы-

Техника төһө да сайыннар, сонуну син биэр дьон булар, танар, ырытар, кэспир-иһитиннэрэр

оттарбыт этибит. Сэттэлээх бэдик ордук сөҕө-махтайа парка тиитигэр ыйаммыт хара тэриэлкэ олонхолоурун олус дыктиргээбитим. Ыһаахха олонхону пьеса онорон олонхоһуттар оонньоон көрдөрбүттэр үһү. Ону таһынан П.А. Ойуунускай олонхоһуттары мунһан олонхоһуттук үһү. Ону радионан биэрдэхтэрэ. Аҕам балтыгар Маайалаахха (Ощепков И.Я.) чэйдии барбышытыгар дьыллэригэр эмиз хара тэриэлкэ олонхоһуу турара. Аны санаатахха, ити саҕана Нам селота үксэ саха радиотын истэ олохтор кэмэ эбит.

Аҕа дойду сэрйитин саамай мүлчүргэннээх кэмигэр 1941-42 үөрэх сылыгар Нам интерната кыараҕас буолан биһиги уонча уол начальнай (опорнай) оскуола биэр кылааһыгар түүнүн утуйар этибит. Онно үрдүкү кылааска үөрэнэр Көбөкөн уола (араспаанньатын умнан кэбисиппин, Кузьмин диэн этэ дуу) сарсыарда зарядка онугар 7 чаас саҕана, ситэ тангынарбакка, кыһын атах сыгыннаах оскуоланы тула эргийэ сүүрдэрэ, ол иһэн село собуруу уһугар турар икки этээстээх почтаҕа ыйаммыт радио тэриэлкэсэ сэрйи сводкатын Левитан сөн куолаһынан кэспирин истэн ааһарбыт. Сталинградтаагы кыргыһыга Паулос хотторуутун истэн бары наһаа да үөрбүшүт.

Мин 1950-53 сс. Армияҕа сулууспалыыр кэммэр Улан-Удэ куораттан чугас станция Дивизионнай диэн сиргэ танковай дивизия туспа (отдельнай) сибээс батальонугар сулууспалабытым. Онно бары I кылаастаах радиотелеграфистар сулууспалыылара. Биһиги сахалар үһүө этибит — Илья Слесцов, Уөһээ Халыма, Арыылаах, Ганя Семенов — хоту оройуон, умнубушун, онтон линейнай сибээскэ И. Протодьяконов, Н. Львов. Биһиги дивизиябыт Забайкальскай байыаннай уокурукка киирэрэ. Онон түүннэри-күннэри Чита куораты кытары сибээһи тутарбыт. Дьуһуурустубаҕа 12-лии чаас олохторбут, суукка устата сынньанарбыт. Олус эппиэтинээхтээх үлэ этэ. Радиогамманы сыһа-халты биэри буруйга, сэмэҕэ турара.

Биһиги сахалар графикпыт субуруна кэллэбинэ, өрүүр күммүтүн кинилэри кытта поспутугар хайа үрдүгэр биэргэ ыларбыт. Оччоҕуна дуоһуяа оонньоон, кылыһан, тустан тахсарбыт. Ол быһыгар Саха радиотын долгунун хаһан сахалыы сонуну, ырыаны истэрибит. Саха АССР 30 сыллаах үбүлүөйүн кытта истэн үөрэн-көтөн турарбыт. Сулууспа кэмигэр араас быһыбарнай компания биһигини таарыйбакка барбаттара. Бурят-Монголия АССР уһук мунуктарыгар сибээһи олохтоһо ытталлара. Ол саҕана буряттар кырыы сирдэрэ эмиз наһаа дьадангытык олохтор, сана сайдан эрэр кэмнэрэ эбит этэ.

Илья ЕРЕМЕЕВ,
тыыл ветерана

Хайдах олохторут, ыаллар?

АЙАННЫЫТТАРГА ТУҔАЛЫАҔА

Түбэттэн саҕалаан, айан суола Дьокуускайга тириэрдэр. Куораттан кэлигэ мыраантан Хомустаах маннайгы нэһилиэгин сирэ-уота нэлэс гынар. Аспаал суолунан дьырылытан иһэн уматыгынан аҕыһаа-таһына, автозаправка, аартык маҕаһынара тоһуйан тураллар.

Аны «тыһын» туппат хаамыраны онгорторо охсон ылар «Шинимонтаж» мастарыскайын предприниматель Р.С. Баишев бэйэтин күүһүнэн үлэҕэ киллэрдэ. Аһылыгытын үөрүүлээх чааһыгар улуус баһылыгын тутууга солбуйааччы Г.В. Гуляев, нэһилиэк баһылыга А.П. Атласов, араас сирдэргэ үлэлиир, суопшардыыр табарыстара, нэһилиэк таксистара бу массыына үйэтигэр наадалаах өгө онгорор сыах тэрийбитинэн эбэрдэлээн, биһирээн бардылар.

Руслан Семенович мантан салгыы автосервис тэрийэр баҕалаах. Кини ырыһыак саҕаланыаһыттан тэрилтэ ааннарын кэрийбэккэ, дьиз кэргэн баһылыга буоларынан эппиэтинэһи сүтэн үлэли сыйдыр, нэһилиэк тумус туттар ыччата буолар. Элбэх ыччаты суоппар идэтигэр көбүлээбитэ, суопшардар ыһаахтарын сыл аайы, арыгыта суох тэрийэн чөл олох пропагандаһа, бэйэтэ холобур буолар.

К. ЕРЕМЕЕВ

ҮЙЭЛЭРГЭ ҮТҮӨ ХОЛОБУР

Нам улууһун, Энциэли хочотун историятын бастакынан суруйан, дьонун-сэргэтин олохун, үлэтин көрдөрөн үйэлэргэ сүппэт дьоһуннаах кылааты кэлэр көлүнэ ыччакка кэриэс бэлэх хаалларбыт кининэн Терентий Иванович Замятин буолар. Кини ахсынны 6 к. 1925 с. Өлүнэ өрүс Сэдьэнэ арыгытын кыстык балаҕаныгар дьадангы бааһынай кэргэнигэр күн сиригэр көрбүтэ. Сэрийиннээһи аар-туор, кырыымчык олох хороччу улаатан эрэр уолу Булун оройуонугар тизрибитэ. Онно Тийт Арыы бөһүөлөгүн 7-с кылааһын 1943 с. бүтэрибитэ. Оскуоланы бүтэрээтин кытта кинини балык собуотугар балык тутаччынан үлэҕэ ылбыттара. Онтон ыла олох, үлэ мускуурун, эрийин, үөрүүтүн-хомолотун энэринэн тэлэн барбыта.

Эһиилгитигэр 18-һын туолбут уол Күһүүргэ байыаннай комиссияны барар, онно доруобуйатынан сыллан Булунна НКВД үлэһитэ буолар. Тыллаах-өстөөх, сытыы-хотуу уолга араас уустук соруудахтары биэрбитинэн бараллар. Булунна 1946 с. диэри ааҕар балаҕан сибээс-сэийэнэ, комсомол райкомун инструкторынан үлэһэбит. Ити сылларга тымныан тынгатынан ыалдыр. Дьокуускайга кэлэн «Красная Якутия» балыһытыгар эмкэ киирэр. Күһүнүн Дьокуускай оройуонун Улахан Мархатыгар статуправление тэрилтэтигэр үлэҕэ ылаллар.

Дьэ, мантан ыла, ол эбэтэр 1946 сыл балаҕан ыйын 1 күнүттэн, Терентий Иванович статистика тэрилтэтигэр 40-ча сыл энкилэ суох үлэҕэ саҕаланар. 1948 сылтан 1959 с. диэри Намынан, Аллараа Халыманан, Уус-Алданан оройуоннаагы статуправлениеларга инспекторынан үлэлиир. 1959 с. сэттиннэтигэр Дьокуускайдагы статистическай управлениеҕа хаһаайыстыбаннай, промышленнай, своднай отделларга старшай экономистинан, тутуу, транспорт уонна сибээс отделларга начальнигынан үлэлиир. Бу управление үлэтин үгүс салаатын ымыгыттан-чымпыгыттан кытта кизниик билсэр. Ол иһин сана тэриллбит Приленскэй территориянай, онтон салгыы эмиз Нам уонна Уус-Алдан оройуоннара холбоһон сана тэриллбит Среднеленскэй территориянай инспектораларыгар ананан 1961 сылтан 1965 с. диэри инспектура начальнигынан үлэлиир.

1965 с. тохсунньуттан, оройуоннар арааскыбыттарын кизниттэн, Нам оройуоннаагы статистическай управлениетин начальнигынан 1975 с. диэри үлэһэбит. Ити сыл оройуонна аан бастаан РИВС диэн «Ааҕар-суоттуур оройуоннаагы инспекция станциятын» тэрийбитэ. Бу ситимнэ пенсияҕа барыар диэри үлэһэбитэ. Республикаҕа итинник станциялар ортолоругар ытыллар күрэхтэһиллэргэ үксүгэр бастыыра, бастын уопуту республикаҕа тарҕаааччы быһытынан биллэр этэ.

Муспут матырыяалларын кизниги «Энциэли хочото» диэн кинигэтин иккис таһаарытыгар туттубута. Ол иһин «Бу үлэбин аан бастаан саҕалыахпыттан

ыла оччотооҕу ССКП РК аппарата, чуолаан, кини пропаганда отдела өйөөбүтэ. Саамай улахан махталын ол саҕана бу отдел салайааччытыгар таб. Кривошапкин И.З. аныбын» диэн кинигэтин аан тылыгар суруйбута. Хас да сыл издательство былааныгар киллэрбэтэхтэрэ. «Бу кинигэ Нам улууһун олохтоохторугар эрэ наадалаах» диэн биричиинэ тутуһаллара. Ол иһин биллиилээх учуонайдартан профессордартан Г.Г. Макаровтан, Ф.Г. Софроновтан, М.М. Федоровтан, наука кандидатыттан С.И. Ковлековтан рецензия көрдөөбүшүт. Кинилэр бу кинигэ улахан суолтатын, научнай хабааннаахтык суруллубут монография буоларын бэлиэтээбиттэрэ, кинигэ таҕыстаһына атын оройуоннарга оройуоннарын үөрэтиилэригэр холобур буолан республика да эйгэтигэр туһалыахтааҕын дакаастаабытара.

Кинигэ иккитээн ситэн-хотон кэнэтиллэн тахсыбытын кэннэ, улууһун туһунан тугу эмэ билиэн баҕалаах салайааччы даҕаны, ханнык баҕарар эйгэ үлэһитэ даҕаны «Энциэли хочотугар» кинигэни үлэлиир остуолуттан араарбакка уура сылдьан туһанар кинигэ буолбута. Терентий Иванович пенсияҕа тахсан да баран олус элбэх үлэни онорбута. Ханнык баҕарар докумуоннары кытта үлэли ийүрүҕэ бэрт буолан төһөлөөх да улахан ыстатыйаны, доруобуйата мэлэйдээбэтэҕинэ, биэр түүн иһинэн бүтэрэ охсубута баар буолааччы. Элбэх кинигэ матырыяалларын суруйан хаалларда. Биэр хаһан да аналтын сүтэрибэт «Оройуон тэриллбитэ 60 сылыгар Нам оройуона сыһыпараларга» диэн көмө матырыяал 200 экземплярна тахсыбыта буолар. Ити кылгатыллыбыт көрүнэ. Дьынгээҕэ 1917 сылтан саҕалаан «бэйэн» эрэ туһанарга» диэн эбии суруктаах матырыяал 50 экземплярна тахсыбыта.

Терентий Иванович өссө сэрйи кизниттэн хоһоону суруйууга, кэлин 1964 сылтан ырыа тылын суруйууга холонон көрбүтэ. Быраата Николай Рыкунов тэрийбит «Отуу уота» литературнай түмүсү биэр бастакы актыыбынай чилиэнэ этэ. Барыта 30 хоһоонордоох, олохтон 5 норуока кизниик биллибит ырыа-

лардаах.

Нам улууһугар хамнастаах дьонунан салаллар бастакы управы тэриллбитэ 200 сыла туолуутун бэлиэтээһин 1999 с. оройуон үрдүнэн кизн тэрээһиннээхтик ытыллыбыта. Терентий Иванович архыыптан бу матырыяалы булбута, ону Колмогоров В.Е. кизниги Кини Госархыыпка үлэли сылдьан бигэрэппитэ. Онно чуолаан бу управы тэриллбит сылыттан, эбэтэр 1799 сылтан, «Намская инородческая управа» диэн 44 N-дээх фонданы туһанан «Нам улууһа XIX үйэ» диэн кинигэни суруйан хаалларбыта.

Улуу Кыайы 60 сыллаах үбүлүөйүгэр анаан «Олох иһин охсуһуу» диэн кинигэҕэ улуус ветераннарын сибээтин председателэ Петрова М.В. туруоруу-тунан, көмөтүнэн бириэмэтигэр күн сиригэр көрбүтэ. Сэрийтэн тыһынаах ордон кэлбит 25 буйуттар бойобуой суоллара суруллан, кинилэр ааттара үйэ-саас тухары умнуллубат дьылдаланылар.

СР култураҕа уонна духуобунас сайдытыгар министрствота, Ем. Ярославскай аат. хотугу норуоттар историяларын уонна култураларын Дьокуускайдаагы государственнай холбоһуктаах музейа кыттыһан таһаарыт «Краеведы Якутии» диэн библиографическай справочнигы 2007 с. таһаарыттар. Кинигэҕэ Саха сиригэр 272 кыраайы үөрэтээччилэрэ киллэриллибитэ. Биһиги улууспугуттан 7 кини ылыллыбытыттан Терентий Иванович биэр бастакыларын киирбит.

Терентий Иванович халбаннаабат биэр көнө сүрүннээх салайааччы этэ. Ол иһин, партия соруудаһын толорон, народнай контуруол комитетын өр сылларга уларыйбат чилиэнэ этэ. Кини булбут сыһыатыттан төлөрүэйи уустук буолааччы, барыта кимнэ да бас бэриммэт сыһыпара олохторбут буолан, буруйдаах буруйун, итэҕэстээх итэҕэһин билинэргэ тийэрэ, көнөрүнэр суолу көрдөөбүтүнэн, контуруолууру комитет соруудаһын толорбутунан барара. Ол иһин Терентий Ивановичы дьон барыта ытыктыыра, убаастыыра. Кини пенсияҕа да олохтоһуна кини дьытыгэр кэлэн сүбэлэтээччи тиһигин быспат этэ. Онук кини улууһун историятын эридьэстээһиннэ, экономика болпуростарыгар хаама сылдьар энциклопедия этэ. Өр сылларга улууспугут дьонун-сэргэтин үтүө аатын үйэтигигэр биэр санаалаахтык көмөлөсүһэн үлэһэбит аҕа табаарыспыт, доҕорбут билиитэ-көрүүгэ угуууга, олоххо дьулуура биһиэхэ үтүө холобур буолар.

И. КРИВОШАПКИН,
СР културатын үтүөлээх үлэһитэ, краевед, Саха республикатын бочуоттаах ветерана

ҮТҮӨ ОЛУГУ ТҮСТЭЭБИТЭ

мүлчүргэннээх да түгэннэргэ түбэһитэлээбит этэ. Олортон кини хорсун санаата, принципиальнайа, кытаанах партиянай дьисциплинаһылааҕы быһата-лаабыт түгэннэрин кини долгуһа истэрэ. Олоххо сыһыана диэн ураты буолар. Дьонун-сэргэтин, оҕолорун-урууларын, аймахтарын, кинилэр оҕолорун, сизнэрин барыларын ааттарын билэрэ. Дьонун-сэргэтин түмэр биэр үтүөкөн бырааһынньыгар сылдьан биһиги кэргэмминэн улахан дуоһуйууҥу ылбышыт.

Киниэхэ эрэ бэриллэбэт дьикти талаана — хоһоон айыыта. Наар онон дьарыктаммыта буоллар, улахан биллэр суруйааччы, поэт буолуохтааҕа чуолкай. Кини хоһоонорун ис хоһоно, тыла-өһө олоххо таптал, үлэҕэ сыһыан, айылҕа кэрэтин кэрэһилиллэр, Терентий Иванович уобараһын байыталлар.

Улуус дьаһалтатыгар ыһылы-тоһуулуу, реформа ыарахан кэмнэригэр улууспугут дьонун-сэргэтин олохторун алла-

рыпат инниттэн биэр өйүнэн үлэһэбиппитин билигин олус үчүгэйдик саныбын. Араас ойдоох-санаалаах демократтар айабыллыаһыабытын биэр ый иһинэн быһаарбатаххытына Россия президенигэр үнсүөхпүт диэн куттубула. Сир болпурона, совхозтар ыһылыылара, уһун кэмнэ хамнас төлөмөтө, тэрилтэлэр банкроттааһынара. Биэр өйүнэн-санаанан үлэһэһин түмүгэр ким да сууттамматта. Биэр да тэрилтэ, оскуола, детсад үлэтин тохтоппотоҕо. Ол ыарахан кэмнэргэ элбэхтик сүбэлэһэн үлэһэбиппит. Кэники улаханнык ыалдьан да олордор, олус үчүгэйдик, истинник көрсүһэр, кэпсэтэр этибит.

Араас эппиэттээх үлэлэргэ эдэр сааһыттан эриллибит, партиянай бэрээдэккэ уһаарыллыбыт, тустаах үлэҕэ ураты эппиэтинээх Терентий Ивановичтыгын биэргэ үлэһэбитим үлэбэр-хамнаспар, олохпугар-дьаһаппар үтүө олугу түстэбимэ.

М.С. БАИШЕВ, үлэ ветерана